

Industriens Utredningsinstitut 1939-1959

Av Marcus Wallenberg

När Industriens Utredningsinstitut startade sin verksamhet år 1939 var bakgrunden en allmän känsla av att näringslivets synpunkter och problem inte blev tillräckligt beaktade i den ekonomisk-politiska diskussionen. Man ville nu genom utredningsverksamhet skapa ett bättre underlag för sina meningsyttringar men var samtidigt medveten om att skulle dessa meningsyttringar få tyngd i framförandet krävdes ett objektivt klarläggande av fakta.

I det praktiska arbetet inom institutet och dess styrelse kom man snart underfund med att det enbart var en sådan objektivt utredande verksamhet som institutet borde ägna sig åt. Övertygelsen att detta är en riktig linje har under årens lopp vuxit sig allt starkare och lett till att institutet kommit att bedriva sin verksamhet på ungefär samma sätt som t.ex. de forskningsinstitut, vilka är knutna till universitet och högskolor. Vad institutet vill göra är att ta upp grundläggande ekonomiska problem till behandling, skaffa fram material som kan belysa dem, analysera materialet och presentera resultaten så klart och fullständigt som möjligt. Institutets vetenskapliga och fristående karaktär framgår också av det förhållandet att det inte är direkt anknutet till någon av de två organisationer, som lämnar huvuddelen av medlen till dess verksamhet, nämligen Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund, utan är underställt en särskild styrelse.

Det är viktigt för oss att känna till hur vår ekonomi är uppbyggd och fungerar för att vi skall kunna diskutera fördelar och nackdelar hos olika ekonomisk-politiska åtgärder och för att vi skall kunna i tid behandla de olika problem, som kommer att dyka upp i framtiden men som redan nu kan förutses. För detta behöver vi grundläggande kunskap om det

ekonomiska livet och det är den kunskapen, som institutet vill ge. Uppgifter av den art, som ankommer på de politiska partierna och de olika intresseorganisationerna, faller däremot helt utanför institutets arbete.

Vi vill alltså ge själva basen från vilken man sedan kan arbeta i olika riktningar och inte minst har det tätt sig väsentligt för oss att syssla med de långsiktiga problemen och naturligtvis då i första hand de långsiktiga problem, som kan väntas bli aktuella i framtiden för den svenska industrin. Vi brukar ibland säga, att vår uppgift är att sitta vid väggkanten medan tåget av människor drar förbi — upptaget av de dagsaktuella problemen — och ställa frågan: Vilka problem kommer de att möta när det kommer över kullen långt där borta?

Har då institutet lyckats med denna uppgift? Har man förmått att dra upp frågor som senare visat sig vara av stor betydelse? Det spørsmålet bör strängt taget någon annan än vi själva svara på, men låt oss redovisa vissa arbetsuppgifter institutet sysslat med under den gångna perioden.

ARBETSMARKNADSPROBLEM

En viktig fråga för den svenska industrin är, hur den skall kunna tillgodose sitt behov av arbetskraft. Det var därför naturligt för institutet att ta upp arbetskraftsproblemen på sitt program på ett mycket tidigt stadium. Ett första resultat av detta arbete var den bok om *Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen*, som Ingvar Svennilson och Gösta Ahlberg publicerade år 1946. Vad man där ville visa var det inbördes sammanhanget mellan arbetskraftsförsörjningen inom olika områden, inte minst sammanhanget mellan stadsnäringarna å ena sidan och jordbruket å den andra. Det har ju varit så, att den svenska industrins försörjning med arbetskraft i mycket stor utsträckning har skett genom att folk övergått från jordbruksarbete till industriarbete. Det är den övergången som förklarar mycket av den levnadsstandardhöjning som vi haft under senare tider. Det är därför naturligt att studier av de industriella arbetskraftsproblemen också måste leda till studier av jordbrukets och skogsbrukets

arbetskraftsförhållanden. När det gäller skogsbruket är ju också industri-företagen i många fall själva direkt intresserad part. I boken *Flykten från skogsbygden*, som publicerades år 1948, tog Jan Wallander upp frågan hur övergången från skogsbruk till andra näringar hade ägt rum och hur den kunde beräknas äga rum i framtiden. Avsikten var att lägga grunden för en positiv politik på området. Det sätt, på vilket vi numera ser på frågan, hur man bör organisera arbete och bosättning för skogsbrukets anställda, skiljer sig mycket från vad som var vanligt vid den tiden, då utredningen gjordes. Arbetet med skogsbrukets arbetskraftsproblem fullföljdes i de undersökningar, som Torsten Carlsson utförde några år senare för ett större enskilt svenskt skogsföretag. Vissa resultat av hans arbete publicerades i uppsatsen *Skogens arbetskraftsproblem* i *Industriproblem* 1950.

Studiet av arbetskraftens rörlighet har vi på senaste tiden följt upp genom en stor undersökning i Norrköping. De första resultaten från den finns återgivna i en uppsats av Bengt G. Rundblad i denna bok.

De allmänna synpunkter och undersökningsresultat, som Svennilson och Ahlberg hade kommit till, togs upp igen och nytt material analyserades i Erik Hööks bok *Befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning*, som kom 1952. Det senaste skottet på detta träd är Odd Gulbrandsens avhandling *Strukturomvandlingen i jordbruket*, vilken publicerades 1957. Han ger här en ingående och delvis ny bild av den genomgripande omvandling, som äger rum inom jordbruket och som i inte ringa utsträckning sker vid sidan om de regleringar, som vidtagits av myndigheterna.

Arbetskraftsproblemen har emellertid inte bara setts som en fråga om hur industrins behov av arbetskraft skall kunna bli tillgodosett i framtiden utan vi har också tagit upp allmänna arbetsmarknadsproblem. En betydelsefull fråga i den ekonomiska diskussionen är, vilka återverkningar en lönehöjning får på företagens prissättning, produktionsmetoder osv. Här har Lars Nabseth gjort en ingående undersökning av förhållandena i ett antal företag. Hans arbete är nu i det närmaste slutfört och det har visat sig, att sammanhangen i många fall är betydligt mer invecklade än man vanligen föreställer sig.

STRUKTURUNDERSÖKNINGAR

Från tid till annan har institutet tagit upp problemen inom specifika näringsgrenar. Vi har sålunda gjort utredningar om bland annat den textila industrin, skoindustrin och den kemiska industrin. Vad det här gällt har varit att ge en bild av förhållandena inom de olika industrigrenarna och peka på strukturella förhållanden av betydelse för deras utveckling och ge material för en diskussion av de grundläggande problem, som dessa industrier har ställts inför och kan komma att ställas inför i framtiden.

Till denna kategori av utredningar kan man kanske också räkna de undersökningar om den offentliga sektorn, dess utveckling och struktur, som Erik Höök för närvarande arbetar med. Han försöker där ge en bild av dels hur den offentliga sektorn har expanderat på olika områden, dels belysa de orsaker som legat bakom denna expansion.

DEN INDUSTRIELLA UTVECKLINGEN

Det centrala forskningsområdet för Industriens Utredningsinstitut gäller de industriella utvecklingsproblemen, dvs. hur det kommer sig att vi fått ett ekonomiskt framåtskridande inom den svenska industrin och hur detta framåtskridande kan påverkas av olika faktorer. Detta problemkomplex har vi ägnat och ägnar vi ett flertal undersökningar. Den första stora insatsen på området kan sägas vara Erik Dahmén's avhandling om *Svensk industriell företagarverksamhet*, vilken kom 1950. Vad som här ställts i centrum är kampen mellan det nya och det gamla, hur nya varor, nya produktionsmetoder och nya organisationsformer tränger fram och skjuter de gamla åt sidan, hur nya företag grundas och utvecklas och hur andra företag konkurreras ut. Den avgörande rollen i denna omvandling har spelats av de progressiva företagen — innovatorerna — och det är förutsättningarna för och verkningarna av deras aktivitet, som varje studium av det ekonomiska framåtskridandet i första hand måste gälla. För den som haft tillfälle att själv stå mitt uppe i den ekonomiska utvecklingen i Sverige under den period, som Dahmén i första hand beskriver, ter sig hans uppläggning av utvecklingsproblematiken realistisk.

Man möter stundom den föreställningen, att det ekonomiska framåtskridandet, om tekniska och ekonomiska grundförutsättningar föreligger, är någonting som går mer eller mindre av sig själv. Det gäller bara att tillsätta habila personer som på ett hyggligt sätt kan administrera och sköta produktionsuppgifterna. Inget kan enligt min mening vara felaktigare. Det som driver utvecklingen är ständigt sådana enskilda människor som har uppfinningsrikedom, initiativkraft, kombinationsfantasi och förmåga att fatta beslut.

Hur många gånger har jag inte varit med om att framtidsutsikterna tett sig mörka för ett företag och att alla förståndiga människor har kunnat ena sig om att här finns inte mycket att göra. Sedan har emellertid någon person satt in hela sin kraft på att leda utvecklingen i en annan riktning. Han har angripit svårigheterna från helt nya utgångspunkter, han har t. ex. byggt upp en stor försäljningsorganisation, som öppnat nya marknader och med sina krav lyckats rycka tekniken och produktionen med sig och tvingat fram en ny produktionsinriktning. På så sätt har han skapat nya förutsättningar för verksamheten.

Det är tydligt att en sådan syn på framåtskridandets drivkrafter för över intresset på frågor, som i viss mån är av sociologisk art. En sådan intresseinriktning har också kommit att präglade institutets verksamhet när det gäller utvecklingsproblemen.

Ett villkor för framåtskridandet är att vi successivt raserar det som är murket, så att det inte står hindrande i vägen för det nya. Inte minst väsentligt är att vi därvid tar konsekvenserna av att våra maskiner och vår kapitalutrustning förslits inte endast i fysisk mening. Av mycket större betydelse i många sammanhang är den immateriella förslitningen, dvs. att maskinerna blir omoderna. Det är inte minst den frågeställningen, som dominerar i den undersökning, som institutet har gjort rörande verkningarna av skiftarbete i den svenska verkstadsindustrin. Problemen inom denna viktiga industri är för övrigt föremål för ett flertal specialstudier vid institutet för närvarande.

Utvecklingen i industrin sammanhänger givetvis i hög grad med vad som händer inom andra näringsgrenar. Det var detta som gjorde det naturligt för institutet att ta upp till behandling förhållandena inom

distributionsväsendet och transportväsendet. Dessa undersökningar publicerades i början på 1950-talet. För närvarande deltar vi i ett stort projekt, som syftar till att ge en allmän bild av vissa sammanhang inom den svenska ekonomin och därvid inte minst av relationerna mellan industrin och andra produktionsgrenar. I anslutning härtill görs en specialundersökning av verkstadsindustrin. Den metod som härvid används kallas input-output-metoden och hur dess resultat ter sig i praktiken framgår av en uppsats i denna bok av Bengt Höglund.

Av grundläggande betydelse för framåtskridandet är givetvis tillgången på kapital. Hur industrin finansierats under senare tid är en fråga, som Erik Dahmén arbetar med. Han framlägger vissa resultat från denna undersökning i en uppsats i det följande. Ett annat mycket väsentligt problem är beskattningen av företagen. Det är för alla ett intresse att vi har en sådan företagsbeskattning att framåtskridandet inte hämmas. Leif Mutén diskuterar olika tänkbara reformer i detta sammanhang i en annan uppsats, som är resultatet av ett arbete han utför inom institutet.

DEN FRAMTIDA MARKNADEN

En intressant fråga för industrin är hur stor den framtida marknaden kan komma att bli och hur denna marknad kan komma att se ut, vilka varugrupper som kan tänkas expandera och vilka som kanske får en mindre gynnsam utveckling. Under senare år har vi inom institutet ägnat dessa problemkomplex en ingående uppmärksamhet. Resultaten av våra studier publicerades våren 1957 i boken *Den privata konsumtionen i Sverige 1931-65*. Ledare för det forskningsteam som stod bakom denna undersökning var Ragnar Bentzel. Här sökte man mot bakgrunden av en analys av utvecklingen under de sista 25 åren göra en prognos för konsumtionens utveckling fram till mitten av 1960-talet. I anknytning till detta stora arbete har vi också gjort specialundersökningar av olika konsumtionsvaruområden. Vi har sålunda gjort ett flertal studier av TV-köpen, av bostads-efterfrågan, textilkonsumtionen och av bilanskaffningen. Syftet med dessa undersökningar har dels varit att närmare belysa vissa särskilt intressanta områden, dels att få tillfälle att på basis av ett mer ingående material

pröva olika tänkbara teorier om det ekonomiska förloppet. När det sålunda t. ex. gäller bilismen har vi undan för undan kommit fram till teorier av delvis nytt slag.

I första hand har vi sysslat med den svenska marknaden, men vi har även försökt att få en bild av hur utvecklingen kan bli på de utländska marknader, som är av intresse för den svenska industrin. Ett resultat av dessa studier är Ingvar Svennilsons undersökning *Perspektiv på Väst-europas utveckling 1955-1975*.

Det är vår avsikt att fortlöpande arbeta vidare med olika undersökningar rörande den framtida konsumtionen. Det Bentzelska forskningslaget har sålunda nyligen fullbordat en genomgång av alla de prognoser, som de gjorde för tre år sedan. Resultaten av denna revision kommer att publiceras inom den närmaste tiden.

SERVICE

Men institutet sysslar inte bara med grundläggande forskning. En inte oväsentlig del av våra resurser går åt till service i olika former. En mycket arbetskrävande form av sådan service är den produktionsstatistik för industrin, som utarbetas inom institutet. Inom samma avdelning görs också orderstatistiken för verkstadsindustrin.

Undersökningarna rörande den framtida marknaden har lett till att en hel del företag och organisationer vänt sig till institutet för att få underlag för sin långtidsplanering. Det har tätt sig rimligt att tillmötesgå dessa önskemål och vi har därför startat en särskild avdelning, som sysslar med sådan verksamhet. Företagen får givetvis stå för kostnaderna för denna service.

Löpande lämnas vidare en icke oväsentlig service till institutet närstående organisationer i form av smärre utredningar. Inom detta område faller den rapport rörande ekonomiska läget, som sammanställs tre gånger om året och som ligger till grund för diskussionerna i företagsnämnderna inom industrin. Under rubriken »Service» kan man kanske också räkna in de utredningar, som institutet gör på offentligt uppdrag. Vi har sålunda på uppdrag av statliga kommittéer utrett verkningarna av en arbetstids-

förkortning inom industrin och den tänkbara framtida utvecklingen för televisionen. I år kommer vi på uppdrag av långtidsutredningen att försöka bedöma utvecklingstendenser i svensk industri under 1960-talet och därmed sammanhängande problem.

* * *

Resultaten av arbetet inom institutet framkommer emellertid inte endast i de publikationer som ges ut, de föredrag personalen håller etc., utan också i de personer, som gjort forskningsarbetet. Det har utvecklats sig därefter, att Industriens Utredningsinstitut i inte ringa grad kommit att bli en plantskola för unga begåvningar. Som framgår av den förteckning, som finns i en bilaga till denna bok, har under årens lopp ett mycket stort antal personer tillbringat några år i början av sin karriär inom institutet, varefter de passerat ut till i första hand näringslivet, men också den akademiska världen och statlig förvaltning, där de kommit att inta framträdande positioner.

Inom institutet strävar vi ständigt efter att blicka framåt och våra tankar upptas i dag av problem, som kanske blir verkligt aktuella först om fem eller tio år. Det är vårt mål att vi då skall kunna servera fakta och analyser, som kan vara ett stöd för dem, som har att fatta de beslut, som kommer att länka utvecklingens inriktning.